

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНЮВАННЯ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІЙ З АГРОПРОМИСЛОВОЮ СПЕЦІАЛІЗАЦІЄЮ

Сучасна парадигма цивілізаційного прогресу передбачає, що людський потенціал ідентифікується не тільки як фактор, але і як основна мета соціально-економічного розвитку. Соціальний розвиток – це процеси, що призводять до якісної зміни суспільства, головними показниками якого є: зростання тривалості життя, освіченості населення, збільшення його економічної активності та продуктивності праці як основи зростання індивідуального і національного добробуту.

Дисбаланс економічного і соціального розвитку призводить до розшарування суспільства, посилення соціальної напруженості, зниження людського потенціалу, неможливості забезпечення якісно нового рівня функціонування економіки.

Однією з проблем на сучасному етапі розвитку України є забезпечення розвитку людського потенціалу, створення умов для попередження втрат людського потенціалу та організації його ефективного використання.

Людський потенціал – важливий стратегічний ресурс і чинник економічного зростання в країні, який визначає ефективність використання виробничого, фінансового та природного капіталу і безпосередньо впливає на темпи та якість зростання економіки. Одним з індикаторів розвитку і застосування людського потенціалу використовується розроблений в рамках ПРООН композитний або інтегральний показник – індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП). Основними індикаторами для розрахунку індексу людського потенціалу виступають [1]:

- 1) очікувана тривалість життя при народженні;
- 2) писемність дорослого населення та валове охоплення всіма видами навчання;
- 3) величина ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності.

Кожний з наведених індикаторів є агрегованим і складається з визначеного переліку показників.

Означений індекс є важливим для оцінювання рівня людського розвитку, проте занадто узагальненим з точки зору оцінювання його потенціалу. Окрім цього деякі економісти дійшли висновку, що використання ІРЛП варто використовувати виключно для міжкраїнових порівнянь, а для міжтериторіальних зіставлень він мало придатний [2].

Однак навіть успішні спроби адаптації або модифікації даного індексу для застосування [3] не можуть служити приводом до його рекомендації для застосування при оцінці людського потенціалу міст, оскільки використання зведених індексів в принципі не дозволяє вирішити проблему виявлення можливостей активізації людського фактору.

Як справедливо зазначають фахівці ПРООН, агреговані показники можуть застосовуватися для міждержавних порівнянь, а при поглибленому аналізі людського потенціалу незамінну роль відіграють дезагреговані показники.

У 2000 р. фахівці НАН України створили національну методiku оцінювання людського розвитку, яка базувалась на використанні 96 показників, що відображають дев'ять аспектів людського розвитку, такі як умови проживання, соціальне середовище, стан ринку праці, фінансування соціальної сфери, демографічний розвиток, стан охорони здоров'я, освіта, матеріальний добробут, екологічний стан [4, с. 34]. У 2001 р. Державна служба статистики України розпочала щорічний моніторинг Регіонального індексу людського розвитку.

В умовах турбулентності середовища, змін соціально-економічної ситуації, інформаційно-статистичного забезпечення, виникнення нових аналітичних потреб, зокрема щодо оцінювання прогресу людського розвитку та його чинників вимагає подальшого вдосконалення методологія вимірювання людського потенціалу, механізми оцінювання, моніторингу й ефективних заходів щодо збалансованого розвитку і його використання.

Питання розвитку й використання людського потенціалу є об'єктом наукових досліджень багатьох напрямів і шкіл. Питання розкриття сутності, особливостей формування та розвитку людського потенціалу у вітчизняній науковій літературі висвітлюються в працях таких українських науковців, як О. Амоша [5], Д. Богиня [6], В. Геєць [7], О. Грішнова [8], М. Долішній [9], С. Злупко [10], В. Лабоцький [11], О. Макарова [12], Т. Мотренко [13], Е. Лібанова [12], Л. Лісогор [14], О. Новікова [5], Я. Полянська [15], О. Стефанишин [16], Л. Шаульська [15], А. Чухно [17] та інші. Позитивно

оцінюючи наявні здобутки, вважаємо, що недостатньо обґрунтованим є методичний інструментарій комплексного оцінювання людського потенціалу територій. Залишаються відкритими також питання визначення перспектив розвитку та поліпшення використання людського потенціалу саме міст з агропромисловою спеціалізацією з урахуванням сучасних реалій глобалізаційних процесів.

Метою статті є дослідження теоретичних підходів та обґрунтування методичного інструментарію для формалізованої оцінки людського потенціалу територій з агропромисловою спеціалізацією, вироблення на цій основі стратегічних та тактичних заходів щодо його збереження, розвитку та створення умов для ефективного використання.

Наявні диспропорції в соціально-економічному розвитку територій актуалізують рішення проблем, пов'язаних з формуванням та реалізацією їх людського потенціалу.

Розглянемо її докладно для територій із агропромисловою спеціалізацією. Агропромисловий комплекс є одним з чинників економічного зростання регіонів та економіки в цілому. Частка агропромислового сектору у національному ВВП залежить від різних факторів: природно-кліматичні умови, доступ до ринків збуту, спеціалізація, людський розвиток тощо.

Сьогодні в Україні налічується 461 місто в тому числі 189 міст спеціального статусу, республіканського, обласного значення. Характеристика міст Вінницької області наведена в табл. 1.

Таблиця 1

Характеристика міст Вінницької області

Місто	Рік віднесення до категорії міст	Статус	Населення, тис. осіб	Площа, км ²	Спеціалізація
1	2	3	4	5	6
Вінниця	1932	Обласний центр	369,8	79,94	Багатофункціональне місто
Жмеринка	1903	Обласного значення	35,4	18,26	Багатогалузеве місто
Козятин	2000	Обласного значення	23,6	20,1	Транспортний центр
Ладизин	1973	Обласного значення	23,0	9	Моноспеціалізований промисловий центр
Могилів-Подільський	1937	Обласного значення	32,1	21,63	Агропромисловий центр
Хмільник	2011	Обласного значення	28,2	20,5	Курортно-рекреаційне місто

Закінчення табл. 1

1	2	3	4	5	6
Бар	1938	Районний центр	16,1	5,95	Агропромисловий центр
Бершадь	1966	Районний центр	12,9	7,1	Агропромисловий центр
Гайсин	1795	Районний центр	25,8	18,26	Моноспеціалізований промисловий центр
Гнівань	1981	Районний центр	12,5	14,75	Агропромисловий центр
Іллінці	1986	Районний центр	11,3	10,87	Агропромисловий центр
Калинівка	1979	Районний центр	18,9	9,8	Агропромисловий центр
Липовець	2001	Районний центр	8,3	10,33	Агропромисловий центр
Немирів	1985	Районний центр	11,7	10,9	Агропромисловий центр
Погребище	1984	Районний центр	9,6	8,7	Агропромисловий центр
Тульчин	1923	Районний центр	15,1	9,26	Агропромисловий центр
Шаргород	1986	Районний центр	7,0	6,87	Агропромисловий центр
Ямпіль	1985	Районний центр	11,0	9,5	Агропромисловий центр

Складено автором.

Враховуючи особливості спеціалізації та господарського розвитку міст, їх функціональну визначеність, в області представлені багатофункціональні міста (Вінниця), багатогалузеві міста – центри міжрайонного значення (Жмеринка), моноспеціалізовані промислові центри (Ладижин, Гайсин), транспортні центри (Козятин), курортно-оздоровчі міста (Хмільник), агропромислові центри (Бершадь, Могилів-Подільський, Немирів, Калинівка, Шаргород, Погребище, Гнівань, Ямпіль, Тульчин, Іллінці, Бар).

Містам і міському розселенню Вінницької області притаманні такі риси:

- 1) переважання малих міст, відсутність середніх міст;
- 2) значне домінування обласного центру за демографічним потенціалом (у Вінниці зосереджено 44,1% всього міського населення області);
- 3) посилення концентрації міського населення в обласному центрі;
- 4) зниження темпів приросту населення малих міст, що відбивається на зайнятості населення.

Результати SWOT-аналізу людського розвитку міст Вінницької області наведені в табл. 2.

Результати SWOT-аналізу людського розвитку міст Вінницької області

Внутрішні чинники: сильні та слабкі сторони	
Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> • Значна частка працівників з вищою освітою • Сприятливі кліматичні умови для життя і діяльності мешканців • Значна кількість багатопрофільних навчальних закладів • Наявність кваліфікованих кадрів в сферах агросектору • Наявність ІТ-спеціалістів • Однорідний національний склад • Наявність незайнятих трудових ресурсів. • Високий рівень соціальної та психологічної безпеки 	<ul style="list-style-type: none"> • Від’ємний природний приріст населення міста • Відтік високоосвіченої молоді з міста • Зменшення кількості робочих місць • Низький рівень співпраці між суб’єктами господарювання та навчальними закладами • Професійна деградація та нестача висококваліфікованої робочої сили • Складна демографічна ситуація • Висока напруженість ринку праці • Найбільша серед регіонів України частка пенсіонерів
Зовнішні чинники: сприятливі можливості і загрози	
Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> • Збільшення доходів і купівельної спроможності населення • Позитивні наслідки вступу України в ЄС та вихід на інші світові ринки • Збільшення природного приросту населення. • Розвиток соціальної інфраструктури за рахунок участі у міжнародних проєктах • Розвиток людського потенціалу за напрямками: комп’ютерна грамотність, іноземні мови, громадська активність 	<ul style="list-style-type: none"> • Погіршення загальної економічної ситуації в країні • Несприятливий бізнес-клімат в Україні • Фінансова і цінова нестабільність, інфляційні процеси • Відтік висококваліфікованих кадрів за межі області • Продовження загальної тенденції депопуляції регіону • Зростання витрат на соціальну сферу

Побудовано автором.

Сильними сторонами економіки області є потужний розвиток агропромислового комплексу (АПК), наявність трудових ресурсів. Слабкими сторонами – тенденція зменшення промислового та аграрного потенціалу області, висока зношеність виробничих фондів, недостатність капіталовкладень, особливо у периферійних територіях, нерівномірність та невідповідність суспільним потребам розвитку продуктивних сил по різних територіях регіону.

Можливостями для області є інноваційний розвиток АПК, покращення інвестиційного іміджу області та залучення інвестицій у АПК, машинобудування та інфраструктуру регіону, експортна орі-

ентація АПК області. Загрозами для обласної економіки є імовірність надмірної концентрації продуктивних сил у м. Вінниці та її приміській зоні, відтік робочої сили за межі області, техногенні катастрофи.

Враховуючи значимість людського потенціалу у загальному розвитку територій і Вінниччини зокрема, необхідним постає завдання формування методики його оцінки.

Аналіз існуючих методик оцінки людського потенціалу та його складових дав змогу виділити такі основні методичні підходи до оцінки: ресурсний; казуальний; індикаторний та інтегральний. Результати узагальнення з виокремленням переваг і недоліків кожного з методичних підходів оцінки людського потенціалу наведені на рис. 1.

Широка різноманітність існуючих підходів до оцінки рівня людського потенціалу території дає підстави стверджувати, що кожен з них має свої переваги і недоліки. Однак на практиці ефективним, на думку автора, є застосування відразу декількох підходів, що дозволить отримати більш точні результати, порівняти їх і уникнути ряду недоліків і помилок.

Людський потенціал території пропонуємо оцінювати за допомогою зведеного показника – індикатора людського потенціалу, методика розрахунку якого включає наступні етапи (рис. 2).

Наведена на рис. 2 послідовність розрахунку індикатора людського потенціалу може використовуватися для території різних рівнів (місто, регіон, країна) та з різною спеціалізацією (промислова, агропромислова, транспортна, туристично-рекреаційна тощо).

Кожний з етапів оцінки людського потенціалу призначений для вирішення специфічних задач дослідження та сприятиме розробці системи ефективних рішень щодо запобігання втраті людського потенціалу території, сприяння його розвитку, відтворення та гідної реалізації:

Етап 1. Здійснюється вибір індикаторів для розрахунку інтегрального показника людського потенціалу, який повинен базуватися на принципах:

принцип комплексного підходу – показники повинні прозоро відображати всі аспекти людського розвитку території;

принцип оптимального співвідношення окремих груп показників – необхідно дотримуватися пропорційності окремих груп показників, необґрунтоване завищення ролі одних може привести до помилкових висновків і неправильного формування системи оцінки людського потенціалу території;

1

Ресурсно-функціональний підхід полягає в проведенні цієї оцінки із застосуванням ряду окремих один від одного абсолютних та відносних показників

Переваги	Недоліки
<ul style="list-style-type: none"> • можливість використання для оцінки ЛПП за його компонентами на будь-якому з рівнів прояву; • простота розрахунків показників оцінки ЛПП 	<ul style="list-style-type: none"> • відокремленість показників ЛПП; • обмеженість методичного інструментарію

2

Причинний (казуальний) підхід дозволяє виявити і проаналізувати причини втрати ЛПП території

Переваги	Недоліки
<ul style="list-style-type: none"> • відображення характеру та сили впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища на ЛПП та тенденції його розвитку; • значний методичний інструментарій • забезпечує вираш у часі, дозволяючи здійснювати заходи не реактивного характеру, а превентивного характеру 	<ul style="list-style-type: none"> • суб'єктивність при виділенні факторів впливу на ЛПП; • діагностика всіх зовнішніх впливів робить аналіз середовища малоєфективним; • недоступність вимірювання впливів зовнішнього середовища

3

Індикаторний підхід визначення рівня ЛПП в результаті порівняння фактичних показників з пороговими значеннями цих показників, що відповідають певному рівню безпеки

Переваги	Недоліки
<ul style="list-style-type: none"> • можливість проведення комплексного оцінювання; • порівнянність статистичних даних на тривалий період; • можливість розкриття характерних особливостей та закономірностей досліджуваних явищ 	<ul style="list-style-type: none"> • відсутність необхідних даних у статистичних базах; • відсутність проведення спостереження на необхідному рівні, відповідного певного дослідження; • відсутність достовірності, систематизованості та репрезентативності всіх статистичних даних

4

Інтегральний підхід заснований на комплексному, інтегральному оцінюванні, що передбачає побудову зведеного індексу

Переваги	Недоліки
<ul style="list-style-type: none"> • зведення різноманітних показників в єдиний сукупний індекс; • значний методичний інструментарій (в т.ч. кореляційний, факторний, кластерний аналізи, побудова рівняння регресії) 	<ul style="list-style-type: none"> • недостатня дослідженість оцінки ефекту синергії від взаємодії компонент ЛПП; • широке застосування методу експертних оцінок, що знижує достовірність результатів оцінки; • можливість отримання тільки загальної інформації; • ігнорування важко вимірюваних аспектів

Рис. 1. Методичні підходи до оцінки людського потенціалу території

Побудовано автором.

Етапи оцінки людського потенціалу території

- I. Формування приватних коефіцієнтів індикатора людського потенціалу території
- II. Виключення дублювання показників
- III. Вибір бази для порівняння і нормування приватних коефіцієнтів індикатора людського потенціалу території
- IV. Розробка шкали оцінки типу людського потенціалу території
- V. Розрахунок коефіцієнту синергії та індикатора людського потенціалу території

Рис. 2. Етапи оцінки людського потенціалу території

Побудовано автором.

принцип регульованості системи показників – при його дотриманні залежно від основної мети оцінки коло цих показників або розширюється, або звужується. Слід мати на увазі можливість зростання або зменшення відносного значення окремих показників;

принцип порівнянності показників – забезпечення порівнянності статистичних показників, отриманих різними методами, в різні періоди часу або оцінених в різних одиницях виміру.

Високо оцінюючи наукові здобутки вітчизняних та зарубіжних науковців у сфері розроблення методології оцінювання людського потенціалу, вважаємо, що комплексне дослідження людського потенціалу передбачає чітке визначення системи показників (рис. 3).

Етап 2. Для позбавлення негативного впливу на результати розрахунку людського потенціалу території необхідно позбавитися від показників- дублерів. Одним з найбільш ефективних способів виключення дублювання показників є кореляційний аналіз, який досліджує взаємозв'язок різних факторів за певний проміжок часу *t*.

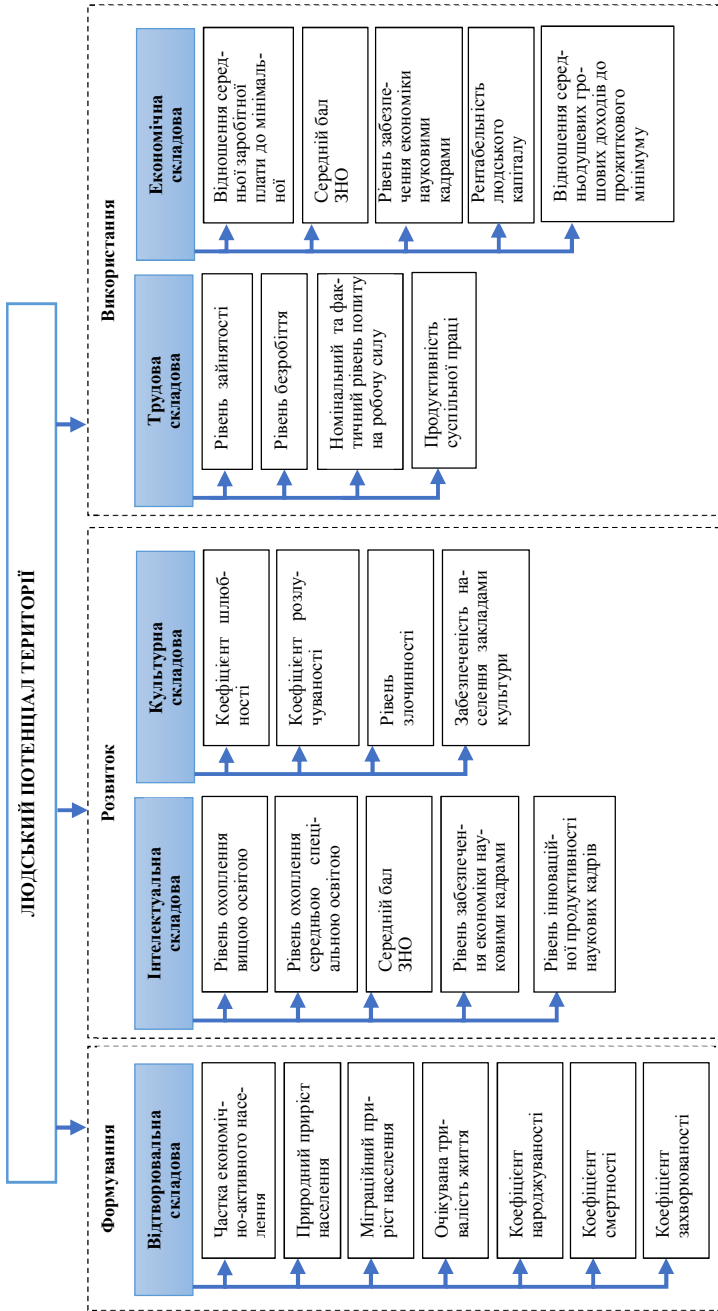

Рис. 3. Система показників оцінювання людського потенціалу території

Сформовано автором на основі джерел [5; 6; 10; 18; 19].

Це дослідження проводиться з використанням одного із способів статистичної залежності між двома ознаками коефіцієнта кореляції. Він показує, наскільки виражена тенденція до зміни однієї змінної при збільшенні (зниженні) іншої.

Етап 3. Проведення стандартизації показників оцінки людського потенціалу території за допомогою зіставлення фактичних і рекомендованих величин.

Етап 4. З огляду на універсальність шкали бажаності Харрінгтона, вона була прийнята за основу шкали оцінки рівня людського потенціалу території.

Етап 5. Багатовимірність категорії людського потенціалу привели автора до висновку, що методологія оцінки людського потенціалу території повинна виходити з його «об'ємності».

Тому слід використовувати саме мультиплікативну модель агрегування (або факторизації) складових індексів [20]:

$$ЛП = \sqrt[5]{I_{BC} \times I_{IC} \times I_{KC} \times I_{TC} \times I_{EC}}, \quad (1)$$

де I_{BC} , I_{IC} , I_{KC} , I_{TC} , I_{EC} – відтворювальна, інтелектуальна, культурна, трудова, економічна складові людського потенціалу території відповідно.

Відповідно до SWOT-аналізу людського розвитку міст Вінницької області (табл. 2) сформовано три сценарних варіанти розвитку території: інерційний, оптимістичний та песимістичний сценарій.

Інерційний сценарій базується на використанні сильних сторін та можливостей при одночасній дії слабких сторін та загроз розвитку території. Досягнення стратегічної мети здійснюватиметься шляхом поступового розвитку господарства регіону, стимулювання попиту на продукцію області. Інвестиційно-інноваційна модель розвитку впроваджуватиметься поступово, у зв'язку із чим високі конкурентні позиції лише частково будуть досягнуті в період стратегічної перспективи.

Песимістичний сценарій ґрунтується на максимальному впливі слабких сторін та загроз на розвиток території, за його реалізації сильні сторони та можливості не матимуть вирішального значення. Цей сценарій призведе до зосередженні низько-технологічних виробництв у кількох промислових містах, у той час, як розвиток інших полюсів росту області та територій буде сповільнено.

Оптимістичний сценарій ґрунтується на максимальному використанні сильних сторін та можливостей території та мінімізації

слабких сторін і загроз. Для його реалізації необхідна активізація діяльності органів управління, їх співробітництво з громадським та приватним секторами. У такому сценарії стане можливим досягнення бюджетної самодостатності, формування соціально відповідального підприємництва, ефективне функціонування механізму взаємодії громадськості, підприємництва та місцевої влади. Під час реалізації оптимістичного сценарію відбуватиметься збільшення рівня оплати праці, ріст зайнятості шляхом працевлаштування на новостворених та існуючих підприємствах.

Міграційні потоки спрямовуватимуться, головним чином, в місця найвищого рівня оплати праці та, відповідно, високої якості проживання (це, головним чином, полюси росту). Інвестиційно-інноваційний розвиток господарства буде забезпечувати потребу у нових робочих місцях та високу конкурентоспроможність області. Розвиток території буде спрямовано на чітко сфокусовану, узгоджену між заінтересованими суб'єктами, відповідну меті та цілям розвитку регіону, діяльність. Пріоритетними стануть залучення інвестицій у промисловість та сільське господарство, транспортну та соціальну інфраструктуру, переробну промисловість полюсів росту. Під час реалізації сценарію створюватимуться належні умови для функціонування сільськогосподарського ринку, проживання населення регіону, розвитку бізнесу та громадської активності.

Висновки. Визначено, що на сьогоднішній день надзвичайно важливим і актуальним є аналіз рівня розвитку людського потенціалу як показника ефективності соціально-економічного розвитку території. У результаті дослідження було встановлено, що забезпечення соціально-економічного розвитку території потребує розробки методичного підходу до оцінювання рівня її людського потенціалу. Проведено аналіз методичних підходів щодо оцінки людського потенціалу території з виявленням переваг і недоліків. Аналіз чинних підходів допоміг зробити власні висновки та наголосити на недоліках використання різних методів оцінки людського потенціалу території. Результатом аналізу чинних методичних підходів щодо оцінки людського потенціалу території стали висновки щодо необхідності розробки інтегрального підходу і виділити його особливості для територій з агропромисловою спеціалізацією. Запропоновано для оцінки людського потенціалу території використовувати індикатор людського потенціалу. Сформульовано рекомендації щодо оцінки людського потенціалу території з агропромисловою спеціалізацією та приведення у відповідність інформаційного забезпечення досліджень для подальшої якісної оцінки.

Перспективою подальших досліджень з даної проблематики є формування пріоритетних напрямів ефективного використання людського потенціалу території та розробка механізму управління людським потенціалом міст.

Література

1. Индекс людського розвитку: Україна посіла 88 позицію серед 189 країн. URL:<https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/pressrelease/s/2018/human-development-indices--where-does-ukraine-rank--.html>.
2. Рубанов И. Н., Тикунов В.С. О методике оценки индекса развития человеческого потенциала и его использовании в российских условиях. *Географический вестник*. 2007. № 1–2(5). С. 57–72.
3. Зубаревич Н. В. Индекс развития человеческого потенциала в регионах России в 2005–2006 годах. Доклад о развитии человеческого потенциала в Российской Федерации 2008: Россия перед лицом демографических вызовов. Москва: ПРООН, 2009. С. 194–203.
4. Лібанова Е.М., Власенко Н.С., Власюк О.С. та ін. Людський розвиток регіонів України: методика оцінки та сучасний стан. Київ: СПД Савчина, 2002. 123 с.
5. Новікова О.Ф., Амоша О.І., Антонюк В.П. Людський потенціал: механізми збереження та розвитку. *Україна: аспекти праці*. 2009. № 2. С. 50. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Uap_2009_2_11.pdf.
6. Богиня Д.П. Науково-практичні засади конкурентоспроможності людського потенціалу України: стан та шляхи формування в контексті інтеграційних процесів. *Вісник Хмельницького національного університету. Сер. Економічні науки*. 2007. Т. 1. № 5. С. 7 – 13.
7. Геєць В.М. Наслідки демографічних викликів для економічного зростання та підвищення продуктивності праці. *Демографія та соціальна економіка*. 2011. № 1(15). С. 3–23. URL: <https://docs.google.com>.
8. Грішнова О.А. Людський розвиток: навч. посіб. Київ: КНЕУ. 2006. 308 с.
9. Долішній М. Про людський потенціал економіки України. *Економіка України*. 2006. № 10. С. 89.
10. Злупко С.М., Радецький Й.І. Людський потенціал, зайнятість і соціальний захист населення в Україні: навч. посіб. Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів: Вид. ЛНУ, 2001. 192 с.
11. Лабоцкий В.В. Управление знаниями: технологии, методы и средства представления, извлечения и измерения знаний: учеб. пособ. Москва: Высшая школа, 2006. 392 с.
12. Людський розвиток в Україні: соціальні та демографічні чинники модернізації національної економіки: колективна монографія / [Е.М. Лібанова, О.В. Маркарова, І.О. Курило та ін.]; за ред. Е.М. Лібанової. Київ: *Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України*, 2012. 320 с.
13. Мотренко Т.В. Філософські та психологічні проблеми розвитку людського потенціалу в глобальному позиціонуванні України [Текст]. Педагогічна і психологічна науки в Україні: зб. наук. пр.: в 5 т. *Нац. акад. пед. наук України*. Київ: Педагогічна думка, 2012. Т. 2: Психологія, вікова фізіологія та дефектологія. С. 187–199.

14. Лісогор Л.С. Конкурентність ринку праці: механізм реалізації: монографія. Київ: *Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України*, 2005. 168 с.
15. Управління людським та соціальним розвитком в регіонах України: колектив. монографія / Л.В. Шаульська, Я.Л. Полянська, М.А. Кримова, О.Ф. Новикова, О.І. Амоша та ін.; *НАН України ІЕП*. Донецьк, 2010 564 с.
16. Стефанишин О.В. Людський потенціал економіки України: монографія. Львів: *Видавничий центр ЛНУ*. 2006. 315 с.
17. Чухно А.А. Інтелектуальний капітал: сутність, форми і закономірності розвитку. *Економіка України*. 2002. № 11. С. 48 – 55.
18. Концепція соціального розвитку України на 2013 – 2023 роки. URL: http://gurt.org.ua/.../komment_kontseptsiyi_sotsrozvit.
19. Креативна економіка. Форум в Москві. URL: <http://www.creativecities.org.ua/uk/creative-economy/texts/?newsid=122>.
20. Шаркевич И. В., Кравченко Е. Н. Структурная динамика качества жизни населения России и мультипликативная модель ИРЧП. *Материалы межрегиональной научно-практической конференции «Качество жизни и потребительское поведение в современной России: проблемы, тенденции, перспективы»* (в рамках IX Васильевских чтений, Москва, 15 ноябр. 2010 г.). Москва: РГТЭУ, 2010.
21. Бобух І.М. Економічна оцінка людського потенціалу України як елементу національного багатства. *Демографія та соціальна економіка*. 2009. № 2. С. 102-113. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/9109>.
22. Індекс розвитку людського потенціалу 2013 (рейтинг України). URL: <http://infolight.org.ua/content/index-rozvitku-lyudskogo-potencialu-2013-reyting-ukrayini>.
23. Концепція гуманітарного розвитку України на період до 2020 року. URL: <http://dniprorada.gov.ua/files/gumanitar-2020.pdf>.
24. Креативная экономика: сущность и основные понятия. URL: <http://samorazvitie.net/book/302-sovremennye-processy-v-razvivayushhejsya-yekonomike-sbornik-nauchnyxtrudov-i-a-filippovoj/15-kreativnaya-yekonomika-sushhnost-i-osnovnye-ponyatiya.html>.
25. *Организация Объединенных Наций по вопросам образования науки и культуры*. Доклад о креативной экономике за 2013 год. 2014. URL: <http://www.unesco.org/new/fileadmin/multimedia/hq/clt/pdf/creative-economy-report2013-keyrecommendations.pdf>.
26. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010 – 2020 роки в умовах глобалізаційних викликів. *Комітет з питань освіти і науки*. URL: <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/doccatalog/list?currDir=48718>.

References

1. Indeks liudskoho rozvytku: Ukraina posila 88 pozytsiiu sered 189 krain [Human Development Index: Ukraine ranks 88th among 189 countries]. Retrieved from <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/pressreleases/2018/human-development-indices--where-does-ukraine-rank--.html> [in Ukrainian].
2. Rubanov I. N., Tikonov V.S. (2007). O metodike otsenki indeksa razvitiya chelovecheskogo potentsiala i yego ispol'zovaniy v rossiyskikh usloviyakh [On the methodology for assessing the human development index and its use in Russian conditions]. *Geograficheskiy vestnik – Geographical Bulletin*, 1–2(5), pp. 57–72 [in Russian].
3. Zubarevich N. V. (2009). Indeks razvitiya chelovecheskogo potentsiala v regionakh Rossii v 2005–2006 godakh. [Human Development Index in the Russian Re-

gions in 2005-2006.]. *Doklad o razvitii chelovecheskogo potentsiala v Rossiyskoy Federatsii 2008: Rossiya pered litsom demograficheskikh vyzovov – Human Development Report in the Russian Federation 2008: Russia in the face of demographic challenges* (pp. 194–203). Moscow, PROON [in Russian].

4. Libanova E.M., Vlasenko N.S., Vlasiuk O.S. et al. (2002). Liudskiy rozvytok rehioniv Ukrainy: metodyka otsinky ta suchasnyi stan [Human development of the regions of Ukraine: assessment methods and current state]. Kyiv, SPD Savchyna [in Ukrainian].

5. Novikova O.F., Amosha O.I., Antoniuk V.P. (2009). Liudskiy potentsial: mekhanizmy zberezhennia ta rozvytku [Human potential: mechanisms of preservation and development]. *Ukraina: aspekty pratsi – Ukraine: aspects of work*, 2, p. 50. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Uap_2009_2_11.pdf [in Ukrainian].

6. Bohynia D.P. (2007). Naukovo-praktychni zasady konkurentospromozhnosti liudskoho potentsialu Ukrainy: stan ta shliakhy formuvannia v konteksti intehratsiinykh protsesiv [Scientific and practical principles of competitiveness of human potential of Ukraine: state and ways of formation in the context of integration processes]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ser. Ekonomichni nauky – Bulletin of Khmelnytsky National University. Ser. Economic sciences*, Vol. 1, №5, pp. 7 – 13 [in Ukrainian].

7. Heiets V.M. (2011). Naslidky demografichnykh vylykiv dlia ekonomichnoho zrostannia ta pidvyshchennia produktyvnosti pratsi [Consequences of demographic challenges for economic growth and productivity growth]. *Demografii ta sotsialna ekonomika – Demography and social economy*, 1(15), pp. 3-23 [in Ukrainian].

8. Hrishnova O.A. (2006). Liudskiy rozvytok [Human development]. Kyiv, KNEU [in Ukrainian].

9. Dolishnii M. (2006). Pro liudskiy potentsial ekonomiky Ukrainy [On the human potential of Ukraine's economy]. *Ekonomika Ukrainy – Ukraine economy*, 10, pp. 89 [in Ukrainian].

10. Zlupko S.M., Radetskyi Y.I. (2001). Liudskiy potentsial, zainiatist i sotsialnyi zakhyst naselennia v Ukraini [Human potential, employment and social protection of the population in Ukraine]. Lviv, LNU [in Ukrainian].

11. Labotskiy V.V. (2006). Upravleniye znaniyami: tekhnologii, metody i sredstva predstavleniya, izvlecheniya i izmereniya znaniy [Knowledge management: technologies, methods and means of representing, extracting and measuring knowledge benefits]. Moscow, Higher School [in Russian].

12. Libanova E.M., Makarova O.V., Kurylo I.O. et al. (2012). Liudskiy rozvytok v Ukraini: sotsialni ta demografichni chynnyky modernizatsii natsionalnoi ekonomiky [Human development in Ukraine: social and demographic factors of modernization of the national economy]. Kyiv, Institute of Demography and Social Research. M.V. Birds of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].

13. Motrenko T.V. (2002). Filosofski ta psykholohichni problemy rozvytku liudskoho potentsialu v hlobalnomu pozytsionuvanni Ukrainy [philosophical and psychological problems of human potential development in the global positioning of Ukraine]. *Pedahohichna i psykholohichna nauky v Ukraini – Pedagogical and psychological sciences in Ukraine*, Vol. 2: Psychology, age physiology and defectology, pp. 187– 199. Kyiv, Pedagogical Thought [in Ukrainian].

14. Lisohor L.S. (2005). Konkurentnist rynku pratsi: mekhanizm realizatsii [Labor market competitiveness: implementation mechanism]. Kyiv, Institute of Demography and Social Research of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].

15. Shaulska L.V., Polianska Ya.L., Krymova M.A., Novikova O.F., Amosha O.I. et al. (2010). Upravlinnia liudskym ta sotsialnym rozvytkom v rehionakh Ukrainy [Management of human and social development in the regions of Ukraine]. Donetsk, IIE of NAS of Ukraine [in Ukrainian].
16. Stefanyshyn O.V. (2006). Liudskyyi potentsial ekonomiky Ukrainy [Human potential of Ukraine's economy]. Lviv, LNU Publishing Center [in Ukrainian].
17. Chukhno A.A. (2002). Intelektualnyi kapital: sutnist, formy i zakonomirnosti rozvytku [Intellectual capital: the essence, forms and patterns of development]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 11, pp. 48 – 55 [in Ukrainian].
18. Kontseptsiiia sotsialnoho rozvytku Ukrainy na 2013 – 2023 roky [The concept of social development of Ukraine for 2013 - 2023]. Retrieved from http://gurt.org.ua/.../komentar_kontseptsiiyi_sotsrozvit [in Ukrainian].
19. Kreatyvna ekonomika. Forum v Moskvi [Creative economy. Forum in Moscow]. Retrieved from http://www.creativecities.org.ua/uk/creative-economy/texts/?new_sid=122 [in Ukrainian].
20. Sharkevich I. V., Kravchenko Ye. N. (2010). Strukturnaya dinamika kachestva zhizni naseleniya Rossii i mul'tiplikativnaya model' IRCHP [Structural dynamics of the quality of life of the population of Russia and the multiplicative HDI model]. *Kachestvo zhizni i potrebitel'skoye povedeniye v sovremennoy Rossii: problemy, tendentsii, perspektivy – Quality of life and consumer behavior in modern Russia: problems, trends, prospects*. Proceedings of the interregional scientific-practical conference. Moscow, RGTEU [in Russian].
21. Bobukh I.M. (2009). Ekonomichna otsinka liudskoho potentsialu Ukrainy yak elementu natsionalnoho bahatstva [Economic assessment of Ukraine's human potential as an element of national wealth]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika – Demography and social economy*, 2, pp. 102-113. Retrieved from <http://dSPACE.nbuv.gov.ua/handle/123456789/9109> [in Ukrainian].
22. Indeks rozvytku liudskoho potentsialu 2013 (reitynh Ukrainy) [Human Development Index 2013 (Ukraine rating)]. Retrieved from <http://infolight.org.ua/content/indeks-rozvitku-lyudskogo-potencialu-2013-reyting-ukrayini> [in Ukrainian].
23. Kontseptsiiia humanitarnoho rozvytku Ukrainy na period do 2020 roku [The concept of humanitarian development of Ukraine for the period up to 2020]. Retrieved from <http://dniprorada.gov.ua/files/gumanitar-2020.pdf> [in Ukrainian].
24. Kreatyvnaya ekonomika: sushchnost' i osnovnyye ponyatiya [Creative economy: essence and basic concepts]. Retrieved from <http://samorazvitie.net/book/302-sovremennyye-processy-v-razvivayushhejsya-yekonomike-sbornik-nauchnyxtrudov-i-a-filippovoj/15-kreatyvnaya-yekonomika-sushchnost-i-osnovnye-ponyatiya.html> [in Russian].
25. Organizatsiya Ob"yedinennykh Natsiy po voprosam obrazovaniya nauki i kul'tury. Doklad o kreativnoy ekonomike za 2013 god [United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Creative Economy Report 2013]. (2014). Retrieved from <http://www.unesco.org/new/fileadmin/multimedia/hq/clt/pdf/creative-economy-report2013-keyrecommendations.pdf> [in Russian].
26. Stratehiia innovatsiinoho rozvytku Ukrainy na 2010 – 2020 roky v umovakh hlobalizatsiinnykh vyklykiv [Strategy of innovative development of Ukraine for 2010 - 2020 in the conditions of globalization challenges]. *Committee on Education and Science*. Retrieved from <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/doccatalog/list?currDir=48718> [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 21.10.2019 р.